

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ІСТОРИЧНИЙ РОМАН ІВАНА БЛИКА В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ»**

Виконала: студентка 2 курсу

Ukr B1- M 18 групи

Спеціальності 035.01

Філологія (Українська мова і література)

Мальована Анастасія Миколаївна

Керівник:

Насмінчук Г.Й., кандидат філологічних наук,

професор кафедри історії

української літератури та компаративістики

Рецензент: Шулик П.Л., кандидат філологічних

наук, доцент кафедри германських мов і

зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПИТАННЯ	8
1.1 Історизм художнього мислення як літературознавча проблема	8
1.2 Рецепція творчості І. Білика сучасним літературознавством і критикою	11
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ПРАУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В РОМАНІ «МЕЧ АРЕЯ». АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ І ЇЇ ВТІЛЕННЯ У ТВОРІ	20
2.1 Історія створення і видання книги	20
2.2 Історичні концепції роману	24
2.3 Проблема історизму в романі	30
РОЗДІЛ 3. ХРИСТИЯНСЬКЕ І ПОГАНСЬКЕ У РОМАНІ «ПОХОРОН БОГІВ»	38
3.1 Ідеалізація язичництва у творі	38
3.2 Проблеми прийняття християнської віри в інтерпретації І. Білика	41
РОЗДІЛ 4. ВІТЧИЗНЯНА ТА ІНОНАЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ В РОМАНАХ «НЕ ДРАТУЙТЕ ГРИФОНІВ», «ДИКІ БІЛІ КОНІ», «ЦАР І РАБ»	52
4.1 «Історії» Геродота як джерело вивчення історії Скіфії	52
4.2 Образ грецького історика на сторінках роману І. Білика «Не дратуйте грифонів»	65
4.3 Скіфія-Україна у її зв'язках з античною Грецією	69
4.4 Художньо-образне багатство романів «Дикі білі коні», «Цар і раб»	75
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Національне відродження у сфері державотворчій, історико-філософській, культурній, емоційній неможливе без окреслення історичних традицій. І ось тут на перший план виходить слово, література, наш тисячолітній духовний спадок.

В контексті цього спадку належне місце повинні зайняти і літературні твори, побудовані на історичному матеріалі. Сьогодні майже все, що відбувається в Україні, відбувається вперше, так само вперше за всі часи у письменників виник задум дати цілий корпус українських історичних романів.

В основі романів лежить зображення приватного життя людей в нерозривному зв'язку із суспільним розвитком. В романі детально розкриваються життєві долі багатьох героїв протягом тривалого часу, іноді всього життя. Герої зображуються в суспільних взаєминах і побуті, наодинці із собою, зі своїми проблемами та переживаннями, розкривається їх психологія та настрої.

Актуальність теми полягає в тому, що за останній час зростає зацікавленість власною історією, історією своєї землі. І якщо праці істориків не доступні широкому загалу (як через малий тираж, так і через складну мову написання), то історичні романи здатні заповнити цю лакуну. Знавцем історичного минулого нашого народу виявився український письменник Іван Білик (1930 – 2012). Він став лауреатом Шевченківської премії у 1991 році одночасно з Василем Стусом. Належачи до покоління письменників, які творили в часи великого погрому – роки керівництва Україною В. Щербицьким та його помічником з питань ідеології Маланчуком, І. Білик зумів вистояти і не зрадити своєму кредо. Це були роки мабуть найбільших репресій в Україні після 1937 року. Саме в цей час письменник написав найвідоміший і найскандальніший свій твір, «Меч Арея», який став новою віхою в українській літературі і випробуванням характеру самого автора.

Романи Івана Білика «Меч Арея» (1972), «Похорон богів» (1986), «Не дратуйте грифонів» (1993), «Дикі білі коні» (1989) – це оригінальне поєднання сміливих історичних реконструкцій і карколомних пригод героїв, художнього вимислу та історичної дійсності.

Складна і драматична доля судилася цим романам. «Меч Арея» вперше побачив світ 1972 року й припав до смаку широкому читацькому загалові, який свою оцінку висловив виразно й однозначно. Книжка стала бестселером. Про неї багато й голосно говорили, сперечались, але всіх зачарував далекий світ наших пращурів з V століття, загадковий, невідомий, майже міфічний світ, у який доти не зважувався заглянути ніхто з письменників.

Свого головного героя, якого звично називають «гунським царем Аттілою», автор ототожнює з великим київським князем Богданом Гатилом, а літописних «гунів» зображує слов'янами – безпосередніми предками українців. Але книжку заборонили, вилучили з бібліотек, частину тиражу, яку не встигли продати, було знищено. Автора піддали злісному цькуванню в пресі, позбавили роботи й права друкуватись. Кілька разів книжку було перевидано за кордоном у Канаді, США, Англії та інших країнах.

Книжка знову побачила світ на Батьківщині, тому що в нового покоління зростає інтерес до історичного минулого рідного народу. Все частіше молоді люди запитують себе: «Хто ми? Звідки ми? Чиї ми діти ?...» Роман «Меч Арея» розбуджує в людині людину, вільну, незалежну, горду й розкуту, людину з почуттям власної гідності в душі й серці.

На сьогоднішній день творчість українського історичного романіста залишається недостатньо вивченою, не простежено різні аспекти його творчої системи. Звернення до його історичної романістики є спорадичними. Не існує системного аналізу прози Івана Білика, який би розкрив увесь широкий діапазон творчості митця та визначив його місце у літературному процесі XX століття. Біографія романіста, доступна широкому загалу, так само залишається стислою і не дає вичерпного уявлення про життя письменника.

Мета роботи полягає у з'ясуванні генези історичної романістики Івана

Білика в контексті пошуків української прози другої половини ХХ століття.

Для досягнення цієї мети ставилися такі основні **завдання**:

- 1) розкрити світоглядно-філософські засади та витoki історіософії письменника;
- 2) висвітлити історію видання роману «Меч Арея»;
- 3) схарактеризувати образ Геродота у романі «Не дратуйте грифонів», простежити змалювання стосунків Греції зі Скіфією у романі;
- 4) проаналізувати проблему взаємозв'язку історичної і художньої правди та специфіку їх художнього втілення у романах;
- 5) простежити особливості реалізації проблеми християнізації Русі в романі «Похорон богів»;
- 6) дослідити систему художніх образів у романах «Дикі білі коні», «Цар і раб»;
- 7) з'ясувати самотність і новаторство автора в художньому висвітленні української минувшини і визначити місце історичних романів Івана Білика в контексті української прози другої половини ХХ століття.

Об'єктом дослідження є історичні романи І. Білика «Меч Арея», «Дикі білі коні», «Похорон богів», «Не дратуйте грифонів». **Предметом** аналізу є образне втілення історизму в художній творчості письменника.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломну роботу виконано на кафедрі історії української літератури і компаративістики в рамках науково-дослідної програми «Проблеми традиції і новаторства в українській літературі: компаративні аспекти», над якою працює професорсько-викладацький склад кафедри.

Методи дослідження. Матеріал досліджується за допомогою методу спостереження та аналізу, порівняння, типологічних зіставлень з аналогічними явищами вітчизняної і зарубіжної літератури. У процесі дослідження ми послуговувалися методологічним інструментарієм, який дав змогу залучити відомості зі сфери літературознавства і суміжних дисциплін. Зокрема, культурно-історичний метод дозволяє вивчати художні твори письменника в

контексті духовної культури суспільства. Біографічний метод презентує нерозривний зв'язок між особистістю Івана Білика і його творчою спадщиною, дає змогу з'ясувати джерела творчості письменника. Особисті психологічні риси автора перенесено на психологічну характеристику персонажа. Порівняльний метод дозволив зафіксувати результати зіставлення творів сучасного автора та класиків української і зарубіжної літератури. Важливим для дослідження виявився також типологічний метод, котрий став незамінним при зіставленні романів І. Білика з творами митців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і на етапі завершального аналізу та узагальнень. Історичні романи І. Білика проаналізовані в контексті «мислячого» (М. Ільницький) історичного роману, висвітлено літературно-критичний дискурс творчості.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали роботи істориків, літературознавців, письменників, котрі донесли правду про те, як жили й боролися, до чого прагнули народні маси, видатні діячі минулого. В основному це праці С. Андрусів [2], М. Аркаса [7], О. Апанович [6], І. Берлінського [11], І. Дзюби [32], В. Дончика [37], О. Дорошенка [38], Б. Мельничука [61], В. Петрука [72, 73], О. Пріцака [77], Л. Ромащенко [78], С. Семенова-Зусера [79] та багатьох інших. Першочергове значення в оцінках спадщини І. Білика мають роботи провідних вітчизняних науковців, присвячені проблемам поетики творів автора І. Домалеги [34-36], І. Кравченка [56], М. Лаврусенко [58], Г. Насмінчук [65, 66], В. Ольшовця [69], В. Панченка [70], М. Сороки [81], А. Шпиталія [89], М. Шудрі [91] та ін. Дослідження проводиться на **матеріалах** романів письменника та історичних фактів, почерпнутих з історичних розвідок.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній поглиблено аналіз історичних романів І. Білика в контексті пошуків української прози другої половини ХХ століття, простежено розвиток письменника як автора непересічних історичних полотен.

Практичне значення роботи вбачається у тому, що її результати можуть бути використані у подальших розвідках, присвячених розробці з питань української прози другої половини ХХ століття, історичних романів І. Білика та

інших письменників. Її результати можуть бути використані для написання курсових робіт, у гуртковій роботі, в системі Малої академії наук.

Тема досліджена лише частково, не у такому аспекті, щоб повністю висвітлила поставлені завдання. Вона потребує ще подальшої розробки, тобто залишається актуальною.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри історії української літератури і компаративістики, виголошувались на звітній науковій конференції студентів і магістрантів (квітень 2019). За матеріалами дослідження здійснено публікацію «Історія створення і видання роману «Меч Арея» Івана Білика» у збірнику наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки (2019).

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів (одинадцяти підрозділів), висновків і списку використаної літератури, що складає 91 джерело. Обсяг дипломної роботи – 95 сторінок.

ВИСНОВКИ

Отже, навіть на початку XXI ст. історичний роман не втрачає популярності в українського читача. Він залишається ледь не єдиним для широкого загалу джерелом інформації про минуле нашого народу. В історичних романах сумлінні автори (а І. Білика можна віднести саме до цієї когорти) переосмислювали інформацію з відкритих праць професійних дослідників. У романах І. Білика Скіфія постає невід'ємною частиною передісторії України, а скіфознавство — нашим аналогом античної, класичної історії та археології. В його романах Україна присутня у прадавньому загальноєвропейському контексті. І не просто присутня, а є його невід'ємною частиною, незмінною в віках. Автор не лише точно передає описані в давніх історичних документах події з історії української землі, але й образно відтворює (що є улюбленим методом Геродота) мандрівку з опитуваннями місцевих жителів. Художній переказ різних легенд, вплетіння в канву роману історичних подій з давнього минулого — все це дозволяє відчувати дух епохи. Складна взаємодія грецької та варварської цивілізацій, що відтворена в романі «Не дратуйте грифонів» через особисті переживання княжича Соболя, як ніколи є актуальною і по сьогодні. Але не варто забувати, що перед читачем не підручник з історії, а художній твір. А його автор — не історик, а письменник, котрий має право на власну інтерпретацію подій сивої давнини.

Минуле, історія, стали своєрідним інструментом, за допомогою якого письменники піднімають із глибин людської особистості й субстанційні корені, завдяки чому люди залишаються людьми. Народ народом, а окрема людська індивідуальність є свічадом надій, а відтак і всього людства.

Романи І. Білика «Меч Арея», «Похорон богів», «Не дратуйте грифонів», «Дикі білі коні», «Цар і раб» — це широка система часів і топосів та соціальна панорама, яку письменникові вдалося змалювати завдяки традиційному в історичній белетристиці хронотопові подорожі. В романі історія нашого народу

продовжується на пів тисячоліття вглиб віків. Іван Білик «знайшов місце» на карті пізньої античності й для наших предків, у тому й полягає високий патріотичний пафос його роману.

У підтексті роману «Мея Арея» відчувається натяк на новоз'явлену імперію, названу СРСР. Такій апріорності сприяє проблема-домінантна, сутністю якої є акцентування значення для кожної нації вільної суверенної держави як гаранту історичного повноцінного розвитку народу. При цьому в романах І. Білика чітко простежується аксіома щодо теперішнього моменту: він укорінений у минуле і спрямований у майбутнє.

Знаючи своє коріння, ми – нація гідна шани і подиву, яку шалені вітри історії не знищили, яка вийшла з усіх випробувань, зберігши свою мову, культуру, щоб передати новим поколінням. Кожен з нас – маленька часточка великого народу, і кожен з нас повинен пам'ятати і берегти історію наших предків, знати, що своїм корінням українська нація сягає в глибину не сотень літ, а багатьох тисячоліть.

Спираючись на історичні й історіографічні матеріали, достовірні документи, письменник розкрив сутність скіфсько-елінських відносин, показав особливості характерів цих етносів, створив концептуальні й автентичні образи таких неординарних особливостей, як князь Богдан Гатило, історіограф Геродот.

Окрема людина в хвилини зневіри і невдач, приниження рятує себе, віру в свої можливості, звертаючись до сторінок власного минулого, так і народ, коли утверджує себе поміж іншими народами, а ще більше тоді, коли настає загроза його духовного чи фізичного знищення, щоб вижити, повертається до свого минулого.

У талановитому слові І. Білик, подібно золотошукачеві, докопується історичних глибин – нашого зовсім зниклого із фіксації образу на добру півтисячу літ ще до Київської Русі. То велика праця – реставрація полотна пам'яті минулого: «Меч Арея», «Похорон богів», «Не дратуйте грифонів», «Цар і раб», «Дикі білі коні».

І в черговий раз перед нашим зором постає ПраУкраїна, відгомонила і розпорошена, ота найдорожча, що відлинула в таємниче царство пам'яті, куди може сягнути хіба наша уява. У багатьох своїх романах письменник показав як

тактичну, так і стратегічну мудрість наших предків у військовому мистецтві, але головне – він зумів показати їхній бойовий дух. А щодо загальної ідеї єдності племен, котрі мали б об'єднатися супроти спільного ворога, то цю проблему автор показав як хронічну

Усім нам потрібна історія. Як хліб насущний, щоби жити, бути народом. Потрібно знати правду і тільки правду, що діялось на нашій землі, із нашим народом упродовж усієї історії. Завдяки цьому ми зможемо знати, що і чому відбувається з нами і нині, і що нас може чекати завтра. Наша історична свідомість, рівень її сформованості значною мірою залежить від того, як, в якому обсязі, під яким кутом зору ми, кожен у свій час, вивчали твори про національне минуле: чи як ілюстративне унаочнення до певної доби, чи як оригінальне потрактування історичних подій і фактів. Саме твори І. Білика й спричиняються до об'єктивного погляду на історію і себе в історії.

І. Білик мав на меті показати історію як урок, з якого українському народові варто зробити певні висновки заради тривалості його державності. Його заслуга ще й у тому, що він подав твори, які не ілюструють події, а порушують соціальні, моральні проблеми, актуальні для усіх часів. Романи Івана Білика володіють потужним освітньо-виховним потенціалом, адже це і джерело пізнання найглибших пластів історії, і підручник з українознавства, і вихователь національної гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акумулятор історичної пам'яті : Письменницький діалог (Раїса Іванченко – Михайло Наєнко). *Літературна Україна*. 1990. 1 березня. С. 7.
2. Андрусів С. Як на святій сповіді. *Слово і час*. 1991. № 2. С. 48–53.
3. Антоненко-Давидович Б. Художня правда й історична ймовірність. *Українська культура*. 2004. № 1. С. 14–15.
4. Антофійчук В. Євангельський контекст у творчості Романа Іваничука. *Біблія і культура: Збірник наукових статей*. Випуск 2. Чернівці : Рута, 2001. С. 63–69.
5. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. Чернівці : Рута, 2000. 335 с.
6. Апанович О. Передмова . *Білик І. Меч Арея*. Київ : Веселка, 2004. С. 5
7. Аркас М. Історія України-Русі . Київ : Наукова думка, 1993. 456 с.
8. Артюшенко З. В. Художня інтерпретація історії у романах Івана Білика : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 «Українська література». Київ, 2015. 19 с.
9. Безкровна Н. Функціональне обтяження назви-символу в поезиці І. Білика. *Література. Фольклор. Проблеми поетики* : [зб. наук. пр.]. Київ : Видавництво-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. Вип. 39. Ч. 1. С. 244–250.
10. Безкровна Н. Особливості пейзажного творення у романі І. Білика «Дикі білі коні» *Літературознавчі студії*: [зб. наук. пр.]. – Київ : ВМ Дмитра Бураго. Вип. 33. 2011. С. 29–35.
11. Берлінський М. Історія міста Києва. Київ : Наукова думка, 1991. 320 с.
12. Беляєва Н. Історична проза Валерія Шевчука в інтертекстуальному аспекті. *Слово і час*. 2001. №4. С. 58–64.
13. Білик І. Аксиоми недоведених традицій. *Меч Арея* Київ : Веселка, 2004. С. 420–431.
14. Білик І. Дикі білі коні. *Київ*. 1989. № 10. С. 81–104; № 11. С. 73–99; № 12.

С.76–103.

15. Білик І. Меч Арея : Роман. Київ : Веселка, 2004. 432 с.
16. Білик І. Не драгуйте грифонів. Київ : Дніпро, 1993. 386 с.
17. Білик І. Не драгуйте грифонів. Роман. Київ : Дніпро, 1996. 304 с.
18. Білик І. Похорон богів. *Вітчизна*. 1992. № 5-6. С. 98–124.
19. Білик І. Похорон богів : Роман. Київ : Рад. письменник, 1986. 571 с.
20. Білик І. Танго. Київ : Дніпро, 1968. 284 с.
21. Білик І. Цар і раб / Іван Білик // Київ. – 1993. – № 6. – С.63 – 84; № 7. – С. 58 – 79.
22. Білик І. І. Яр : Роман [передм. А. Г. Шпиталь]. Київ : Грамота, 2008. 784 с.
23. Білик Іван [Електронний ресурс] / Інститут історії України НАНУ. - Режим доступу: БИр://ЫI8Югу.ог\$.иа/?1егтіп=Ы1уќ_І.
24. Близнець В. Право на своє бачення: Урив. з вид. рец. на роман І. Білика «Похорон богів». *Київ*. 1989. № 4. С.162–165.
25. Все-то наше, все-то ми. *Українська культура*. 2004. № 1. С.13–15.
26. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. Київ : Відродження, 2001. С. 264–269.
27. Геродот. Геродота турійця з Галікарнаса «Історій» книг дев'ять, що їх називають музами / Пер., передмова й примітки А.О. Білецького. Харків : Фоліо, 2006. 655 с.
28. Гончар Олесь. Чим живемо, чим житимемо. *Слово і час*. 1992. № 3. С. 3–18.
29. Граков Б. М. Скіфи. Київ : Держлітвидав, 1947. 94 с.
30. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь. Вступна стаття В. Смолія. Київ : Либідь, 2000. 488 с.
31. Гром'як Р. Літературознавча компаративістика та перекладознавство: дотичність, перетини, колізії. *Слово і час*. 2002. № 8. С. 49–59.
32. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини. *Київ*. 1986. № 10. С. 86–89.
33. Дмитренко О. В аурі Праукраїни І. Білика : Есе. *Літературна Україна*.

2000. 2 березня. С.7.

34. Домалега І. Історія й культура в мовній палітрі трилогії Д. Міщенка та І. Білика. *Київська старовина*. 2007. № 6. С. 138–145.

35. Домалега І. Філософські вектори в історичному романі І. Білика «Цар і раб». *Українська мова і література в школі*. 2010. № 2. С. 46–50.

36. Домалега І. Художня правда роману І. Білика «Дикі білі коні». *Українська мова і література в школі*. 2011. № 3. С. 51–54.

37. Дончик В. Національна історія як духовне опертя української літератури. *Слово і час*. 1997. № 5. С. 39–42.

38. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів : Світ, 1991. 576 с.

39. Загребельний П. Втішення історією: Післяслово до роману «Роксолана». *Неложними устами*. Київ : Дніпро, 1981. С. 459–466.

40. Загребельний П. Євпраксія. Київ : Дніпро, 1987. 319 с.

41. Загребельний П. Роксолана. Київ : Либідь, 1980. Ч.1. 190 с. Ч.2. 271 с.

42. Золоті письменники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://goldenwriters.com.ua/a/gold_writers_of_ukraine/gold_writers_of_ukraine_2012.

43. Іван Білик: гіпотези теж мають право на життя : [бесіда з письменником Іваном Біликом] / [записав Л. Кушнір] *Україна Молода*. 2010. 27 лютого.

44. Іван Білик: Євген Марчук переконував мене відмовитися від «Меча Арея» : [бесіда з письменником Іваном Біликом] / [записав Р. Солонець] *Друг читача*. 2009. 3 липня.

45. Іваничук Р. Журавлиний крик. Харків : Світовид, 2001. 384 с.

46. Іваничук Р. Мальви. Орда. Харків : Євроекспрес, 2000. 416 с.

47. Іваничук Р. На маргінесі: Спогади, рефлексії, сюжети. *Березіль*. 1997. № 11- 12. С. 28–110.

48. Іваничук Р. Черлене вино. *Іваничук Р. Твори* : В 3т. Т.1 Київ : Дніпро, 1988. С. 19–176.

49. Іваничук Р. Четвертий вимір. Київ : Рад. письменник, 1985. 182 с.

50. Іваничук Р. Шрами на скалі. Львів : Піраміда, 1987. 213 с.

51. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу.

Київ, 1991. 424 с.

52. Ільницький М. Людина в історії. Жанрові структури сучасної історичної прози. *Жовтень*. 1989. № 2. С. 105–113.
53. Климичин М. Роман на славу України. *Визвольний шлях*. 1978. Кн. 2 (359), лютий. С. 235–240.
54. Косовська М. Богдан Гатило повертається. *Літературна Україна*. 2003. 25 грудня. С. 6.
55. Костенко Л. Скіфська Одісея. *Сад нетанучих скульптур*. Київ : Рад. письменник, 1987. С. 57–119.
56. Кравченко І. Іван Білик і його роман «Похорон богів». *Вітчизна*. 1988. № 5. С. 173–183.
57. Кушнір Л. Ще помахемо «Мечем Арея»: Через 30 років знову видано історичний бестселер радянських часів. *Україна молода*. 2004. 21 квітня. С. 6.
58. Лаврусенко М. І. Дохристиянське минуле в українській літературі ХХ століття: проблема кореляції наукового і художнього пізнання : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.01.01 «Українська література». Кіровоград, 2007. 22 с.
59. Ларікова Ю. П. Особистісне начало в історичному континуумі художнього світу Івана Білика. *Актуальні проблеми словянської філології : [міжвуз. зб. наук. ст.]*. Київ ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. Вип.11, Ч. 2 : Лінгвістика і літературознавство. С. 355–360.
60. Літературознавча енциклопедія : [у 2-х т.] / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : Академія, 2007. – Т. 2. 622 с. (Енциклопедія ерудита).
61. Мельничук Б. Випробування істиною: проблема історичної і художньої правди в українській історико-бібліографічній літературі Київ : ВЦ «Академія», 1996. 272 с.
62. Могиленко А. Чтоб кесарево не было безбожным. *Радуга*. 1992. № 1-2. С. 126–129.
63. Моренець В. Міфологічна течія в українській поезії другої пол. ХХ ст. *Слово і час*. 2002. С. 43–51.
64. Наливайко Д. Стан і завдання порівняльного українознавства.

Літературознавство: [Матеріали IV конгресу Міжнародної асоціації україністів] / упоряд. О. Мишанич. Київ : ВЦ «Академія», 2000. Кн. 2. С. 42–50.

65. Насмінчук Г.Й. Еволюція українського історичного роману. Кам'янець-Подільський, 2007. 136 с.

66. Насмінчук Г. Романна історія на рубежі тисячоліть: філософська візія минулого України у творчості сучасних письменників. Мір://№№жикг1i1.уп.иа/аgIc1e1/1809.Mт1(дата звернення: 12. 01. 2019).

67. Новиченко Л. Ця наша неласкава Клію... *Вітчизна*. 1988. №10. С. 83–87.

68. Огієнко І.І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви. Київ, 1993. 284 с.

69. Ольшовець В. На скрижалях історії. Спроба огляду прози І. Білика. *Літературний науковий вісник*. 1993. № 1. С. 141–149.

70. Панченко В. Меч Щербицького проти «Меча Арея». Епізоди історії української літератури початку 1970-х років. *День*. 2004. 11 лютого. С.7.

71. Педученко В. Історичний роман: Проблема жанру й історизму. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2006. №13 (85). С. 29–31.

72. Петрук В. Велика Скіфія-Україна. Київ : Світовид, 2001. 432 с.

73. Петрук В. Геродот – батько української історії . *Літературна Україна*. 2003. 13 березня.

74. Письменники Радянської України. 1917–1987 : [біобібліографічний довідник] / [упор. В. К. Коваль, В. П. Павловська]. Київ : Рад. письменник, 1988. 719 с.

75. Плутарх Порівняльні життєписи. Київ : Дніпро, 1991. 440 с.

76. Покальчук Ю. Вступаючись за рідну Вітчизну. *Дзвін*. 1992. № 3-4. С. 82–89.

77. Прицак О. Що таке історія України? *Слово і час*. 1991. № 1. С. 59–60.

78. Ромащенко Л. Проблема історичної пам'яті в творчості шістдесятників Л. Ромащенко. *Слово і час*. 2002. № 4. С. 45–52.

79. Семенов-Зусер С.А. Скіфи – кочовики на території Північного

Причорномор'я. *Наук. Записки Харківського державного педагогічного інституту за 1939.* № 1. 155 с.

80. Славинський М. Добриня, Володимир та інші... *Київ.* 1988. № 2. С. 140–143.

81. Сорока М. Язичництво і християнство в історичних романах І. Білика «Меч Арея», «Похорон богів». *Київ.* 2000. № 1-2. С. 131–136.

82. Стас Т. Історизм мислення у прозі І. І. Білика. *Проблеми сучасного літературознавства.* 2016. Вип. 23. С. 173–184.

83. Толочко П. П. Про роман Івана Білика «Меч Арея». *Від Русі до України : вибрані науково-популярні, критичні та публіцистичні праці.* Київ : Абрис, 1997. С. 151–158.

84. Топачевський А. Зоряні світи Івана Білика. *Літературна Україна.* 2012. 6 грудня.

85. Федорів Р. Жбан вина. Твори: В 2 т. Т.1 Київ : Дніпро, 1980. С. 239–534.

86. Федорів Р. Отчий світильник. Твори: В 2 т. Т.2. Київ : Дніпро, 1980. 510 с.

87. Хорольська Т.В. Літературознавча рецепція творчості Івана Білика. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.* 2015. Випуск 8. С. 167–173.

88. Шевченківські лауреати. 1962–2012 : [енциклопедичний довідник]/[авт.-упор. М.Г. Лабінський]. 3-тє вид., змін. і доп. Київ : Вид-во «Криниця», 2012. 864 с.

89. Шпиталь А. Історичні романи Івана Білика. *Слово і час.* 2010. № 8. С. 47–53.

90. Штепа П. Московство, його походження, зміст, форми й історична тяглість. – 2-ге вид. Дрогобич : Відродження, 1997. 225 с.

91. Шудря М. Все-то наше, все-то ми... До 75-річчя І. Білика та 30-річчя його роману «Меч Арея». *Українська культура.* 2004. № 1. С. 13.